
تأملی در جنبه کلامی شخصیت استاد جعفری

نویسنده: فرامرز قراملکی، احد

فلسفه و کلام :: علامه :: دوره اول، زمستان 1380 - شماره 2

از 123 تا 128

آدرس ثابت : <http://www.noormags.com/view/fa/articlepage/28257>

دانلود شده توسط : زهرا سادات مدرسی

تاریخ دانلود : 1393/02/01 17:50:31

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

پایگاه مجلات تخصصی نور

تأملی در جنبه کلامی شخصیت استاد جعفری

دکتر احد فرامرزی قراملکی

(عضو هیئت علمی گروه فلسفه و حکمت اسلامی دانشگاه تهران)

(متن سخنرانی)

مقدمه

پرسی می‌توان در باب شخصیت علمی استاد جعفری مطرح کرد این است که آیا استاد جعفری را می‌توان یک متکلم، آن هم یک متکلم به معنای جدید قلمداد کرد؟ این پرسش خود می‌تواند به دو بخش تحلیل شود بدین ترتیب که: ۱- آیا استاد یک متکلم است؟ و ۲- آیا ایشان یک متکلم جدید متعلق به عصر خود هست یا نه؟

۱- آیا استاد جعفری یک متکلم است؟

در پاسخ اجمالی به پرسش نخست نیازمند آن هستیم تا در ابتدا بدین نکته پردازیم که اساساً کلام چیست؟ در باب چیستی کلام به اختصار حداقل می‌توان به سه دیدگاه اشاره داشت:

۱- کلام، علمی با هویت دفاعی است. بر مبنای این تصویر علم کلام مسبوق به حصول معرفت از طریق وحی است و کلام برخلاف سایر دانشهای نظری به تحصیل معرفت نسبت به واقعیات نمی‌پردازد بلکه به عنوان ابزار پاسداری از معارف به دست آمده از وحی آسمانی به کار می‌رود. متکلم در خدمت معارف آسمانی است و هدف وی اثبات اندیشه‌های دینی و دفاع از آنها در برابر اندیشه‌های معارض است.

۲- کلام، هویت معرفت‌زایی دارد. در این تصویر، علم کلام وسیله تحصیل معرفت است و

مانند دانشهای نظری طریقه‌ای روشمند در تحصیل معرفت نسبت به جهان هستی و یا واقعیاتی از آن است. آنچه کلام را از دیگر معارف نظری متمایز می‌کند، پایبندی آن به قرآن و وحی آسمانی است.

۳- کلام، هویت واسطه‌ای دارد. مراد از هویت واسطه‌ای کلام این است که کلام واسطه معرفتی بین وحی و ذهن و زبان مخاطبان است. هویت واسطه‌ای کلام مهمترین وجه مشترک دو تصویر سابق نیز می‌باشد. مخاطبان وحی در برخورداری از وحی به دو قسم واسطه محتاج هستند: واسطه در تنزل وحی و واسطه در فهم و درک وحی. واسطه نخست انبیاء عظام (ع) هستند. مسلمانان صدر اسلام در خصوص واسطه دوم یعنی جهت درک و فهم وحی به پیامبر گرامی (ص) و ائمه معصومین (ع) روی می‌آوردند و لکن به دلیل فاصله زمانی و مکانی، همه مسلمانان در تفسیر متون دینی به معصومین (ع) به طور مستقیم دسترسی ندارند و لذا به وجود کسانی محتاج هستند که وحی را برای آنها قابل فهم سازد. مخاطبین وحی در سه امر نیازمند به فهم و تفسیر وحی (کتاب و سنت) هستند: «فضایل و ردایل نفسانی و حسن و قبح رفتار اخلاقی»، «بایدها و نبایدهای مربوط به افعال جوارحی» و «اندیشه‌های نظری مربوط به ارتباط انسان و جهان با خداوند».

فعالیتی واسطه‌ای که بتواند از طریق تفسیر متون دینی، این سه قسم حاجت مخاطبین را بر آورده سازد، تفقه در دین نام دارد. تفقه در دین، به تدریج بر حسب سه قسم حاجت یاد شده، به صورت سه معرفت اسلامی شکل یافت: اخلاق اسلامی، فقه اسلامی و کلام اسلامی. کلام اسلامی نیز معرفتی است که به تحصیل عقاید و باورهای دینی ناظر به آنچه جهان‌بینی نامیده می‌شود، می‌پردازد.

پس از این مقدمات باید گفت که استاد جعفری را می‌توان به هر سه معنا از کلام، یک متکلم دانست. چرا که اولاً ایشان در آثار خود به طرح شبهات و اشکالات و حل و پاسخ‌دهی بدانها پرداخته است. استاد را می‌توان یک مدافع راستین اندیشه‌های دینی با ابزار عقل و خرد دانست. ثانیاً آثار و آراء استاد نشان می‌دهد که ایشان در جهت تأسیس یک نظام کلامی که به دنبال تحصیل معرفت درباره انسان و جهان آفرینش، بر مبنای وحی اسلامی است، بوده‌اند. ثالثاً استاد نقش واسطه‌گری را میان وحی و ذهن و زبان مخاطبان وحی، بازی می‌کردند.

۲- آیا استاد جعفری یک متکلم جدید است؟

به یقین پرسش دوم بسی مهمتر از سؤال نخستین است. در پاسخ به این پرسش نیز می‌بایست نخست در باب چیستی کلام جدید سخن گفت لیکن پیش از تأمل در چیستی کلام جدید اشاره‌ای به تاریخ مختصر ادوار کلام جدید در ایران بی‌فایده نخواهد بود.

نگاهی به ادوار کلام جدید در ایران

کلام جدید از گذشته‌ای صد و چند ساله برخوردار است و اساساً به دوره مشروطه برمی‌گردد. کلام جدید در کشور ما سه مرحله داشته است: ۱- از مشروطه تا انقلاب اسلامی ۲- از زمان انقلاب اسلامی تا پایان دهه دوم انقلاب ۳- دهه سوم پس از انقلاب.

مهمترین مسأله دوره نخست، ماتریالیسم است. و در این دوره اساساً عالمان دینی مواضع اجالتی اخذ می‌کردند و سعی بر این بود که به نحوی از انحاء مشکلات کلامی جدید حل گردد. در دوره دوم مسایل و مشکلات کلامی نه از ناحیه غیردینداران و ملحدان ماتریالیست بلکه از طرف روشنفکران دینی مطرح گردید. این دوره، مرحله گذر از مقام «شبهه و موضع کلامی» به مقام «مسایل کلامی» است. بدین معنی که در این دوره، مسایل کلامی صورتبندی می‌شود. دوره سوم، مرحله پی‌گیری روشها و مبانی کلامی است. متکلمان در پی آن هستند تا با اخذ مبانی استقرار و روشهای محکم، به پاسخ‌گویی به مسایل جدید بپردازند.

چیستی کلام جدید

در تفسیر کلام جدید دو دیدگاه افراطی و تفریطی طرح شده است. در دیدگاه افراطی، کلام جدید و سنتی جز در عنوان کلام، اشتراکی ندارند. زیرا کلام جدید دانشی کاملاً نوین و بی‌ارتباط با کلام متداول در فرهنگ سنتی پیشینیان است. دیدگاه دوم - دیدگاه تفریطی - تصویری از کلام جدید ارائه می‌دهد که بر اساس آن اطلاق تجدد به مسامحه و مجاز است. کلام جدید از حیث اضلاع معرفتی همان کلام سنتی است و جز در مسایل، تمایزی با آن ندارد. جدید بودن کلام، در این دیدگاه، تنها به جهت برخی از مسایل نوین کلامی است که به صورت شبهات جدید طرح شده‌اند و متکلمان با حفظ تمامی مبانی و شیوه‌های سنتی به پاسخ آنها می‌پردازند.

ولی نظریه مختار این است که می‌توان علاوه بر دو نظریه سابق، نظریه سومی را نیز در این باب ارائه داد. در این تصویر، از طرفی کلام جدید حقیقتاً کلام است و هویت معرفتی کلام در آن محفوظ است و از طرف دیگر تجدد کلام تنها در یکی از اضلاع آن، مانند مسایل، منحصر نیست بلکه همه اضلاع آن و هندسه معرفتی این دانش (از قبیل ابزارها، مبانی، زبان، روشها و...) دستخوش تحول و تجدد شده است. در واقع کلام جدید، نظام کلامی نوینی است با هندسه معرفتی جدید.^(۱)

ویژگی‌های یک متکلم جدید

برای آنکه مشخص شود که آیا استاد جعفری را می‌توان در زمره متکلمان جدید قرار داد یا نه می‌بایست پیش از هر چیز به ویژگی‌های یک متکلم جدید اشاره داشت. این ویژگی‌ها عبارتند از:

۱- جدی گرفتن معضلات جدید کلامی

یکی از ویژگی‌های متکلم جدید آن است که در مواجهه و برخورد با معضلات جدید کلامی از «برخورد سطحی»، «گریختن از سؤال»، «حذف صورت مسأله» و بیان عباراتی مانند آنکه «این امور کفر بوده و آثار شیاطین هستند» و از این قبیل، اجتناب می‌کند. متکلم جدید بسوی معضلات جدید کلامی حالتی گشوده دارد و به رویارویی و چالش با این مسایل می‌پردازد.

به نظر می‌رسد برای آنکه یک نفر شبهات و معضلات جدید را جدی بگیرد نیازمند تحقق دو عنصر روانشناختی در وجود خود است: ۱- هوش شناختی ۲- هوش هیجانی.

به کمک هوش شناختی می‌توان شرایط، اوصاف و منزلت تفکر و آراء را در دنیای جدید درک کرد. به بیان دیگر هوش شناختی اسباب درک دقیق و از روی ذکاوت دنیای جدید می‌شود.

مراد از هوش هیجانی عبارت از قدرت تسخیر و تنظیم احساسات و هیجانات درونی در برخورد با آراء و نظرات مخالف و نظریات الحادی و کفرآمیز یا ناسزاگویی‌ها و... است. بر اساس این ویژگی شخص با ابراز یک نظر مخالف از خود بی‌خود نشده و همه چیز را از دست رفته تلقی نمی‌کند و امکان تحلیل منطقی از او سلب نمی‌شود.

در باب استاد جعفری می‌بایست گفت که استاد، روحیه بالایی در استقبال از معضلات

و مسایل کلامی داشتند. و انصافاً مصداق کامل گشودگی تحسین برانگیز نسبت به تمام اندیشه‌ها بوده‌اند و از چالش و برخورد جدی در این موارد برخوردار بودند. استاد یکبار فرمودند که «من نسبت به هیچ اندیشه‌ای آرزوی مرگ نمی‌کنم». این سخن را کسی می‌تواند بگوید که از هوش هیجانی بالایی برخوردار است. امروز کسی می‌تواند متکلم جدید باشد که علاوه بر هوش شناختی از هوش هیجانی بالایی نیز برخوردار باشد. و استاد جعفری چنین شخصیتی بودند.

۲- توانایی بر صورت‌بندی مسایل

اینکه شخص معضلی را ببیند و آنگاه پس از این برخورد نخستین، در پی حل معضل باشد، راهی خطا و عقیم است. دیدن معضل کافی نیست بلکه می‌بایست این معضل بصورت یک مسأله دقیق و متمایز درآید و قابل تحقیق گردد. یکی از امتیازات استاد جعفری این بود که در برخورد با مسایل چنین برخوردی داشت و می‌گفتند که صبر کنیم تا ببینیم چه چیزی طرح شده است و اساساً مسأله از چه قرار است. به عبارت دیگر برای صورت‌بندی مسأله وقت می‌گذاشتند.

۳- برخورداری از مبانی جدید

انحصار تفکر و اندیشه در قالب و محدوده تفکر سنتی اسباب ظهور متکلم جدید را فراهم نخواهد آورد. موضع یک متکلم جدید در قبال سنت فکری نه افراط است و نه تفریط، نه اهل سنت‌زدایی و بی‌مهری به سنت است و نه اهل انحصارگرایی و زندانی ساختن خود در محدوده سنت. امروزه مطالعات میان رشته‌ای از مهمترین فعالیت‌هایی است که یک متکلم جدید بایستی انجام دهد. با حصر توجه به یک علم نمی‌توان متکلم جدید بود. می‌بایست از طریق ایجاد یک رابطه دیالکتیکی میان علوم و حوزه‌های مختلف معرفتی، به تفهیم مسایل کلامی و تأمل در باب آنها پرداخت. برای مثال امروزه مسأله‌ای مانند «تجربه دینی» را بدون مطالعات میان رشته‌ای روانشناسی و تعاریف جامعه‌شناسی و... نمی‌توان فهمید.

استاد جعفری نسبت به سنت اهل اعتدال بود، در عین حال که میراث غنی تفکر کلامی و... را فراموش نمی‌کرد و به سنت پشت نمی‌نمود از تجدد و توجه به روشها و مبانی جدید گریزان نبودند. بعلاوه ایشان به یقین یکی از افرادی بودند که به مطالعات میان رشته‌ای پرداخته بودند و بدین معنا نیز می‌توان ایشان را علامه نامید.

با توجه به این مقدمات می‌توان گفت که استاد جعفری یک متکلم نیز بود ولی متکلم جدید.

پی نوشت:

۱- برای مطالعه بیشتر درباب چستی کلام و کلام جدید ر. ک: قراملکی، احد فرامرز، هندسه معرفتی کلام جدید، مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، تهران، سال ۱۳۷۸.

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی